

BUTLLETÍ
DEL
CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

BUTLLETÍ

DEL

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

1908

VOLUM XVIII.ⁱ

BARCELONA

TIPOGRAFIA «L'AVENÇ», RAMBLA DE CATALUNYA, 24

1908

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

UNA ANADA AL PUIGMAL

SEGUINT la consuetut d'uns pocs anys establerta, també enguany, a l'arribar la diada de Sant Joan, en aquella nit tradicional en la nostra terra en que tot es vida, joventut y gatzara, varen presentar-se diferents cims de les nostres més altes montanyes lluint garbosament grans foguerades en ells enceses com a penyora de la germanor que ha de regnar entre tots els catalans y com a testimoni ben confortador d'aquest foc patriòtic que ha d'abrusar avuy dia l'esperit de tot català que estimi sa terra y vulga la seva deslliurança y el seu enaltimeut.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA volgué associar-se an aquella manifestació, y escullí'l cim del Puigmal pera coronar-lo durant aquella nit ab excelsa foguerada ab que saludar als catalans de totes encontrades desde'l cim enlairat del Pireneu que ab tota altivesa domina orgullosament aquella extensa regió montanyenca. An aquest fi s'organisà una excursió pera'ls dies 23 y 24 del passat Juny, que's va realisar sense cap gran contratemps y ab assistència d'una vintena de socis entusiasmatats pera fer aquesta sortida.

L'objecte de la mateixa era dirigir-se vers el Puigmal per la via ordinària Ripoll-Ribes-Nuria, y acampar lo més amunt possible, pera pujar fins al cim a encendre la gran foguera que haviem de trobar preparada segons les instruccions oportunament trameses, y passar la nit en nostres tendes de campanya, pera fer el retorn al sentdemà. La qüestió era fer una petita excursió circular prenent per punt de sortida y arribada'l poblet de Queralps, fent una vida merament montanyenca durant aquelles vintiquatre hores completes que haviem d'estar per aquelles encontrades.

En aquest petit treball no'm proposo sinó descriure a grans gambades aquesta petita excursió y contar les impressions sofertes durant una nit passada agraçosament a racer de l'alterós Puigmal.

Era ja ben entrat el dematí del dia 23 del darrer Juny que, formant una bella y animada colla, deixavem enrera'l típic poble de Queralps, encastellat en una avançada de la serra, dominant la riallera vall del Freser, que veyam escorre-s avall tot rondinejant per entre'l rocam que forma'l seu llit. Entre tots els companys, els traginers y les cavalleries que'ns portaven el bagatge, constituíem una bona corrua que donava goig de veure serpentejar costa amunt. La conversa dominant era sobre l'èxit de l'excursió; durant la nit havia plogut molt y en aquella hora unes fortes ratxades de vent anaven acumulant sobre nostres caps boires y més boires que no'ns deixaven pas ovirar els raigs esplendorosos del sol desitjat; els traginers asseguraven y perjuraven que'ns hauríem de quedar a Nuria si no volíem fer-hi després una retirada forçosa; y tots els companys se mostraven decidits a seguir avant y arribar fins aon fos materialment possible.

Faldejant sempre la montanya y passant per la ben situada font de la Roïra, anarem revoltant fins a l'extrem de la serra, a una mitja hora de Queralps, desde on pot admirar-se molt bé'l panorama óvirador desde aquell lloc, que permet perfectament fer-se càrrec de la topografia del país que's trepitja. A nostres peus tenim el Freser, qual vall anavem remontant y que ara deixarem pera endinzar-nos per l'abrupte engorjada del riu de Nuria, que allí mateix se li ajunta. El Freser el veyem que davalla estimbant-se de sota la carena dels Pics de l'Infern y de Bastiments, recullir les vessants de Coma de Vaca y Torreneules, que li són tributaries, y ajuntar-se ab el riu de Nuria després de deixar ben esberlada aquella montanya al formar la gorja del seu nom entre'ls espadats murallams dels Pics de Balandrau a l'esquerra y Torreneules a la dreta, que's veuen aixecar-se majestuosament com guaites eternals. D'allí en avall, cap a mitg-jorn, veyem aixamplar-se la vall, que'ns apareix limitada pel cim del Taga, ab son capell de blanca neu que encara l'envolcalla, la qual, després de recullir les aigues del Rígart, del Sagadell y de diverses torrenteres d'escassa importancia, s'ajunta a Ripoll ab el riu Ter, no sense deixar de recullir també les aigues del Mardàs, que se li ajunten a Campdevàrol.

Nosaltres deixem de vista aquesta vall y, baixant sobtadament, ens endinzem per l'engorjat del riu de Nuria.

Al fons de la clotada, y com unint les parets properes d'aquell engorjat, s'ovira'l pont de Cremal, d'atrayenta rustiguesa, al qual s'arriba als cinc minuts. Altitud aproximada, 1.570 metres sobre'l nivell del mar. Atravessant el riu se comença la pujada per sa vora

esquerra y al peu d'aquell gegantesc encinglerat surmontat per grossos penyalars, entre'ls quals se destaquen les roques de Nuria, dominant aquell tètric y colossal esvoranc. A cosa d'un quart un fort murallam sembla tancar el pas completament: es el renomnat Salt del Sastre, avuy convertit en presa natural d'aigua. El

Clixé del Sr. Roig

ENGORJAT DEL RIU DE NURIA

camí revolta pera guanyar el desnivell del terror, y en una recolzada's troba la Font de la Bauma, convertida ara en poc més que pobres degotalls. A l'altra part del riu se va descobrint l'hermosa Fontalba, ab ses aigues escumejantes, que venen saltironejant per entre trencat rocam y verdosa boscuria. Baixant al camí que va cap a Fontalba, y desde'l fons del riu, pot contemplar-se molt bé l'estimbat del Salt del Sastre ab tota sa feréstega grandiositat.

Guanyada ja aquella revoltada, van descobrint-se nous y bells punts de vista que a cada pas ofereix aquest bonic engorjat. El riu va rebotent ses aigues d'ací y d'allà, formant mil variats saltants,

que a cada revolt són anunciats per les propries remors que les mateixes produeixen al topar ab les roques y penyals que elles van esberlant de mica en mica. Entre aquests mereix citar-se'l Salt de l'Aigua o de la Cua de Cavall, hermosa cascata que's presenta esplendentment en un giravolt del camí, al qual arriben les destriades aigües d'aquest saltant, que com espessa boirina tornen a enlairar-se després de rebotre per entre'l rocam.

Guanyat un nou desnivell, la vall va prenent més caràcter: s'aixampla y forma una petita esplanada coberta de verdosa catifa rodejada de grosses pinedes que van enfilant-se serrats amunt. Som al pla de Sallent y tenim al davant altra pujada acabada ab una especie de portell obert, per entre'l qual se domina la serra de Finestrelles limitant l'horitzó. A la nostra dreta veyem estimbar-se'l riuet de la Font Negra, nascut al repeu del Torreneules y que va davallant ràpidament, formant vistosos saltants y altes cascates d'agradosa visió.

Deixant a l'esquerra'l Pont dels Tres Molins, pel qual passava'l camí vell, y atravesant el riu pel Pont d'en Riba, s'entra a la vall de Nuria, deixant ja enrera aquell tètric y encisador engorjat.

La vall de Nuria es ja prou coneguda pera aturar-nos a fer-ne completa y minuciosa descripció. Es un cercle acabat, envoltat d'enlairades montanyes, creuat per joguinoses corrents que s'esmunyen mandrosament per entre verdós herbey que cobreix el pla, que guarda al seu bell mitg l'hospitalari Santuari ab sa iglesia y nombroses dependENCIES, constituint una nota confortadora en mitg d'aquella solitut y plàcida tristesa que regna a son entorn. La vall s'obre de N. a S. y resta tancada per les darreres estrebacions de les serres de La Vaca y de la Fossa del Gegant, per l'encrespat Noucreus, la montanya d'Eyna y Noufonts, els avançats Rocs de la Malé y de la Maula, y la serra de Finestrelles, la cinglatera de Sant Gil y el turó de la Creu d'en Riba, a qual peu el riu de Nuria surt de la vall y s'endinza pel seu engorjat. Les aigües són recull de dugues riberes principals que s'ajunten al peu del Santuari: l'una, la de Finestrelles, nascuda en els propis aiguavessos del Puigmal y que segueix tota la Coma de l'Embut; l'altra, la de Les Mulleres, que recull els aiguavessos de Noucreus y se reforça ab les que davallen de les Noufonts y Coma d'Eyna. Altitud aproximada de la vall, 1.980 m.

El Santuari resta al mitg de la vall, guardant l'antiquíssima imatge de la Verge de Nuria en la petita iglesia aixecada a mitjans del segle XVII. Enguany encara està tancat; les rigoroses nevades

del darrer hivern ha retraçat la temporada; sols uns quants treballadors estan reparant els desperfectes ocasionats per les neus darreres.

La solitud de la vall queda trencada per les alegres notes de

Clifac de S. Bordas

VALL DE NURIA

nostra arribada. Després de veure un xic d'aigua en la freda font de Sant Gil, acabem d'arribar al Santuari. Arracerats sota'ls pòrtics se descansa de la pujada, reparant un xic nostres forces; es mitg-dia y un fred bastant intens deixa sentir-se en aquell lloc: es precis rependre la caminada y arribar quant més aviat millor a lloc a propòsit pera montar nostre campament.

El temps continua insegur; la nuvolada, empesa pel vent,

va acumulant-se en les altures, y una espessa boira tant prompte la tenim al davant, tapant-nos els cims enlairats de les vehines serralades, com s'arrocega calmosament per la vall, destriant-se y tornant-se a formar a cada moment; l'humitat té amarades nostres robes, y fortes ratxades deixen sentir-se a cada instant. Els tragi-

Clixé del Sr. Roig

DETALL DE LA COMA DE L'EMBUT

ners rondinen en veu baixa, però es en va, perquè tots nosaltres decidim seguir avant.

Feta aquesta decisió, ens preparam a seguir el camí, y prompte deixem enrera'l Santuari de Nuria, al qual torna a envoltar trista solitud, que de debò contrasta ab aquella animació y alegria gatzara que en moltes diades estiuenques regnen per aquells encontorns, en que milers de persones donen vida y alegria an aquella hermosa vall.

Gran dalit regna entre tota la colla, y a pas seguit reprenem la caminada. Atravessant el riu de Finestrelles, comencem a

remontar sa vora dreta; grosses congestes jauen encara per allí a la vora del riuet, mentres altres s'empugen vessants amunt. Als pocs moments deixem a la dreta'l camí de Cerdanya, que travessa la serra pel coll de Finestrelles, que li dóna accés separant els dos enasprats cimals de Puig de Finestrelles y Puig de Segre, que s'enlairen a uns 2.800 metres aproximadament. Vorejant per alt la Coma de l'Embut y ovirant a nostra dreta belles cascates escalonades en les trencades vessants del Roc de la Maula, pujàrem al Pla dels Eugacers, tenint al davant el maciu del Puigmal, quals cims restaven envolquellats per espessa boirada.

La pujada, per l'indret que l'agafem, es dreta y fadigosa fins a haver atravesat el pla esmentat. D'aquí en avant ve més planejant a causa de l'aixamplament d'aquella barrancada. El camí es trist y monòton. Per sort la presencia de nombroses congestes el fa un xic més variable y alegre que a ple estiu. Atravessats aquells pasturatges, les cavalleries pugen ja ab molta dificultat; seguim una mica més, y a l'altra bandada veyem uns jornalers que encara pugen amunt la llenya que havia de servir-nos pera encendre la nostra foguera. Ells ens avisen que poc més amunt n'han deixat unes quantes feixes pera encendre foc vora nostre campament.

Als pocs passos ens convencem de l'inutilitat de seguir avant: les cavalleries no poden pas pujar, carregades com van ab tant bagatge; ens trobem a les mateixes Terralleres del Puigmal, y decidim fer la parada, buscant lloc a propòsit pera aixecar nostre campament. En aquest moment una ventada destria la boira, y el cim del Puigmal y tota la carena s'ens presenta ben clara, mentres un raig de sol arriba dèbilment fins a nosaltres. Això'ns fa concebir novament esperances de pujar a la nit fins al cim d'aquells rabassuts cimals. En canvi, al nostre darrera, cap a la vall que poc abans haviem deixat, la boira se n'havia ensenyorit completament, aturant nostre esguard: sois per sobre d'ella podien ovirar-se la collada de Noucreus y cims vehins que coronen aquella abrupta serralada. L'efecte era encisador. La boira no deixa pas de ser un dels elements atractius de nostres altes montanyes.

Escullit el lloc més planer y arracerat, al peu d'aquella alta carenada y al costat d'extenses y llargues congestes, procedim a descarregar les cavalleries y preparar lo necessari pera montar les tendes que havien de resguardar-nos durant la nit.

Era ja mitja tarda y la mateixa fresca que feya'ns incitava a treballar, a no restar inactius. En un moment tot quedava extès sobre'l terrer; y, distribuïda la feina, va començar-se a desempar-

quetar bultos, desfer les tendes y montar ses armadures, mentres altres buscaven el lloc més a propòsit pera clavar pals y estaqués y altres començaven a fer foc y preparar lo necessari pera'l sopar.

Després d'una bella estona de gran activitat de tots els companys, dirigits pel nostre amic en Juli Soler, les dugues grans

Cine del Sr. Roig

COMA DE L'EMBT Y SERRA DE NOUGREUS

tendes quedaren montades, onejant en el seu cim la nostra estimada bandera catalana.

Era realment un quadro ben animat y ple de vida'l que s'oferia a la nostra contemplació. El marc no podia pas esser més esplèndit, formant-lo aquelles altes carenades, mitg esfumades per la boirada que anava y venia sense may parar; les tendes s'aixecaven majestuosament prop d'extenses congestes que s'escorrien vessant avall; y tots nosaltres, anant continuament de l'una a l'altra, dictant disposicions, fent preparatius pera la nit, esguar-

Clisé d'en Jull Soler

EL CAMPAMENT A LES TERRALLERES DEL PUIGMAL

dant fitament les vehines montanyes en espera de millor temps, ajudavem a arrodonir el quadro ab nostres continuats moviments y ab nostra alegria cridoria. Mentrestant els traginers que'ns acompanyaven se n'entornaven cap avall: ells no volgueren quedar-se, temorosos d'una mala nit, y menant les seves cavalleries retornaren cap a Nuria cercant altres comoditats y quedant ab que l'endemà, de bon matí, tornarien a buscar-nos. Preferiren caminar un xic més que no exposar-se a les inclemencies d'una nit dubtosa y que amenaçava acabar ab desagradable turbonada.

Era ja més de mitja tarda quan tots junts ens refugiàrem en una de les tendes, fent un dinar-sopar ben suculent, que prompte despatxàrem tot fent-li'ls deguts honors. De sobte una detonació llunyana'ns revelà la segura arribada d'algun nou company, tal com havíem quedat abans de nostra sortida de Barcelona. Sortim a l'exterior, y sobre la carena que's desprèn del Puigmal en direcció a Fontalba veyem destacar-se clarament la silueta de nostres esperats companys, que són saludats ab gros espetec de trets y bocines, que ells contesten animosament. Ab tota rapidesa'ls veyem davallar per la clapiça y els sortim a rebre, atravessant la vehina congesta y arribant fins al repeu d'aquella dreta vessant ont ens trobem tots, encaixant germanívolament ab els nou arribats, que, havent sortit al matí mateix de Barcelona, havien emprès la caminada desde Ribes sense reposar ni un sol moment.

A tot això'l temps no havia pas canviat; la boira havia anat espessint-se, tornant a tapar les vehines carenades, y l'alterós cimal quedava envolquellat per complet; una temperatura freda y excessivament humida deixava sentir-se ab tota intensitat; y l'astre de la nit, que nosaltres esperavem tant ansiosos, no deixava pas endevinar-se enlloc.

Era ja tard y la fosca havia anat ensenyorint-se arreu, quan a la porta d'una de les tendes, y després de molt conversar y de moltes aislades opinions, se reuní concell pera acordar definitivament lo que procedia fer. Els més animosos obtaven per emprendre tot seguit l'ascensió al Puigmal, y la majoria, més reflexiva, exposava ses raons pera desistir de la mateixa. En aquest sentit l'excursió podia donar-se per fracassada; no calia pas pensar en poder encendre la foguera desitjada; la llenya estaria humida y mitg gelada, y segurament tot fóra inútil; la vista desde'l cim fóra nula, y a causa de la forta boirada no podriem pas ovirar cap dels focs que poguessin encendre'ls companys d'altres encontrades; a més, era tant intensa la foscor que regnava a l'entorn, que no

deixava d'oferir algun perill l'ascensió y subsegüent davallada en aquelles hores; y això, junt ab el fred y el temor de lo desconegut o imprevist, s'imposà a tots, acordant que, donada l'inutilitat de tota temptativa, era preferible desistir de l'ascensió, que hauria sigut ben penosa, y deixar-la pera l'endemà al matí, en que quan menos no hi hauria cap perill, y potser podria gaudir-se d'una bona vista panoràmica. L'amic en Juli Soler, nostre animós cap de colla, que res havia dit durant la discussió a fi de no desencoratjar la jovenalla, trobà ben encertada la decisió presa, que cregué forçosa, y no se'n parlà ja més.

Més era nit de festa y calia celebrar-la. De primera senyal la resplendor d'un coet y l'espetic sorollós de seguida tronada'ns apartà la recança de nostra permanencia al peu del cim, que voliem trepitjar, y ens entregàrem joyosament a les alegres expansions propries de la diada y del lloc. L'amic Santamaria lluí principalment les seves aficions y habilitats pirotècniques; ell mateix, l'Amat y algun altre feren en improvisats skis alguna que altre cursa sobre aquelles extenses congestes que'ns envoltaven; l'alegria de nostres cants y cridoria retrunyia per aquelles solituts; y, a no ser el fred, la mateixa humitat y un fort vent que, iniciat de poc, anava avivant-se per moments, huriem permanescut molt més temps al bell defòra, gaudint de la placèvola visió d'una nit passada a l'alta montanya, a plena natura.

Refugiats de nou dins una de nostres tendes, despedirem aquella diada ab un refresc esmeradament preparat per l'amic Girona; y, després d'aixecar nostres copes vessant l'espumós vi sortit de les entranyes de nostra terra, tot brindant per Catalunya, pel CENTRE y per la germanor de tots els catalans, ens preparàrem lo menester pera descansar unes hores.

Fortes ratxades de vent, que cada vegada's repetia ab més força y violencia, ens feren reforçar les amarres de nostres tendes, y molt prompte, convenientment distribuïts en les mateixes, cada un agafà sa manta, s'arreglà son jaç y se posà a descansar esperant l'endemà.

Als pocs moments la calma tornava a regnar a l'entorn. Sols la mateixa remor de la ventada y el sotraquejar de la tenda, que semblava haver de desplomar-se a cada moment, interrompien el silenci d'aquella nit misteriosa que la tradició ha rublert de gayer fantasies y populars llegendes.

El vent, el fred y la mateixa excitació nerviosa no va deixar-nos dormir ni un moment a la gran majoria; sols algun s'entregà

calmosament al somni, mentres altres sortien a fòra a cada moment a esguardar el temps y comunicar-nos ses impressions; els tècnics de la colla, que havien dirigit el montament de nostres tendes, ens asseguraren la seva resistencia als cops de la forta ventada, que ja s'havia desencadenat ab tota sa intensitat, esclerint

Clisè del Sr. Roig

VISTA DESDE'L CIM DEL PUIGMAL. — VESSANT DE Cerdanya

un xic la boira y deixant ovirar un que altre estel que lluí vergonyosament per l'espai.

L'endemà al matí, apenes apuntà'l dia, ja tots ens trobàrem fòra les tendes; el vent havia amainat, esclerint completament tot l'espai; el dia's presentava serè, esplèndit, brillant, com no podiem esperar; les rafagades de la nit havien fet bona feina: el temps estava assegurat. Sols el fred no havia encara calmat en aquella hora y ens feya moure d'un cantó a l'altre ben abrigats ab nostres

mantes; el termòmetre marcava que haviem arribat a dos graus sota zero; la gelada havia sigut potent.

Després de menjar una mossada y d'haver arribat de nou al nostre campament els nostres traguiners y cavalleries que venien a cercar-nos, la colla va dividir-se amistosament pera fer el retorn per diferents viaranyes. El sol s'aixecava majestuosament; la naturalesa semblava reviure ab tot son esplendor y calia aprofitar aquell jorn que se'ns oferia ab tota esplendidesa. De primer marxaren els que tenien la jornada més llarga, davallant cap a Nuria, pera remontar vers Noucreus, y pel coll de la Vaca, Tirapits, Fresers, Coll de la Marrana y Ull de Ter dirigir-se a Camprodon; les extenses congestes que s'oviraven cap a Noucreus y les ansies de visitar el lloc ont ha d'aixecar-se'l Refugi que'l CENTRE edifica a Ull de Ter, els féu escullir aquest itinerari.

Altra colla va dirigir-se vers el cim del Puigmal, desde on pogueren gaudir perfectament de les esplendentes vistes panoràmiques que poden ovirar-se desde aquell lloc en dies clars com el que feya; y tragueren varies vistes fotogràfiques de les serres de Noucreus y de Carlit. Al cim del Puigmal hi havia ben preparada una gran munió de feixines y llenya solta, convertida en un pa glaçat; totes les proves que's feren resultaren impossibles pera encendre aquella massa compacta. Això acabà de demostrar lo inútils que haurien sigut les nostres temptatives de pujar-hi la nit abans. Aquests companys retornaren per Fontalba y Queralps cap a Ribes, on tenien de trobar-se ab els que quedàrem abaix la Coma.

Quan aquestes dugues colles havien ja marxat y veyam ses siluetes anar desapareixent, començàrem a desmontar les tendes, les plegàrem, carregàrem les cavalleries, y pel mateix camí del dia abans retornàrem a Ribes, arribant-hi a l'hora justa de dinar, donant per acabada aquesta senzilla excursió, que'ns-e serví pera preparar-nos pera altres sortides de més empresa.

E. VIDAL Y RIBA

SANT MARTÍ Y LA SUA CATALANA ESPASA

SANT Martí, Sant Jaume y Sant Jordi han constituït un mateix simbolisme, adoptat per pobles franks, castellans y orientals, per donar esperit propi a la sua respectiva milícia de les armes. Encara sembla que Sant Romà obtingué patronat consemblant dels castellans, a judicar del que's llegeix en lo *Poema del Cid*. Estaven fent, dintre la iglesia de Çamora, los preparatoris per armar cavaller a Pedrarias, y aparellaven l'altar ab los sants protectors de la cavalleria:

*El altar tiene compuesto
Y el sacristan perfumaba
A San Jorge y San Roman
Y Santiago el de España.*

També Catalunya s'havia fixat en lo propi Sant, d'una manera prou especial, en temps molt reulat, que arrencarà dels segles VI al VII. Aixís es de creure de la notable inscripció gironina, prenent existir cert Sant Romà martiritat a Gerona, pro del qui no se'n té nova positiva¹.

Si los castellans, en lo segle XII, haguessin tingut relacions ab França similars a les nostres, lo poeta colocaria en son altar de Çamora, en comptes de Sant Romà, al sant cavaller y bisbe Martí de Turs.

Per més que'ns dolga, havem de confessar que, al mitg d'aquestes aficions patronímiques cavalleresques dels vehins pobles cristians, nos hi presentem, los catalans, sense cap fesomia.

Primerament seguïrem la corrent francesa, que'ns portava'l seu Sant Martí, que tingué la millor acullida entre la nostra gent d'espasa. Més tart lo segle XII comença a arreconar-lo: influencies orientals nos porten lo patronat d'aquell altre famós cavaller grech Sant Jordi, que es aquí admès com ho havia estat a Venezia y a Gènova.

1)

† HE SVNT RELIQUAE
SCI · ROMANI > SCI ·
TOME MARTYRVM QVI
APVT GERVNDAM
CLAVIBVS TRANSFIXI
MARTIRIVM PASSI

HUBNER: *Inscriptiones Hispaniae Christianae*, nombre 192.

Sobrevé lo sigle XIII y lo sant cavaller francès no cau del tot en l'oblit, a despit de créixer continuament lo patronatge del altre sant cavaller oriental. Les dugues advocacions se troben, y encara hi ha qui no volent donar predomini a la novella, les agermana en la sua representació ideològica. Això es lo que sembla translluirse en la dedicació d'una cova a Alcudia, als dos Sants Martí y Jordi, que darrerament, en 1906, fou restaurada en son antich culte.

Diffícil es, en un treball fet a la lleugera, seguir pas a pas les mostres que suministrarà, lo sigle XIII, de la transició entre la popularisada advocació cavalleresca de Sant Jordi, que ha pres un increment may vist y l'amortiguada de Sant Martí. Sols podem profitarnos d'algun que altre exemple que'ns surt al pas.

Per ço, encara que poca cosa representi, no dexarem de relatar lo fet del famós capità Guillem de Cervera, qui, volent canviar la espasa per lo breviarí, tracta de practicar-ho sots los auspicis del sant cavaller y bisbe. Així en la festivitat de Sant Martí de Turs del any 1230, Guillem de Cervera ingressà en la comunitat de Poblet¹.

Lo nom de Sant Martí fou donat en los llochs més avençats y de major perill de la frontera de Catalunya vella. *Sant Martí* se nomena lo gran castell del Penadès, que es cap d'una de les més antigues families catalanes de l'època comtal. Lo *Veguer de Sant Martí* es un personatge que figura en primera fila en lo regnat de Borrell II y d'ell ne davallen Bernat de Sant Martí (any 1000), Arnau Mir de Sant Martí (anys 1060 a 1090), Jordà de Sant Martí (anys 1110 a 1130), Guillem de Sant Martí (anys 1130 a 1183)², Ferrer de Sant Martí (any 1213), etc.³

També en la part més occidental de Catalunya, en la Ribagorça, hi figura altra notable familia Sant Martí. D'ella seran Na Sanxa, *senyora de Sant Martí*, filla de Berenguer Ramon, qui a mitjans del sigle XII se presenta ab dominis a Alasquarre⁴, y un cavaller que en 1258 seguía a Jaume I conegut per Martí Martinez de Sant Martí⁵, qual nom no pot presentar-se més rebuscat.

1) Milà y Fontanals: *De los trovadores en España* (Barcelona, 1889), p. 367.

2) Guillem fou també senyor de Montcada per haver casat ab la senyora d'aquest castell, Beatriu de Montcada, prestant homenatge, en l'any 1135, al Comte de Barcelona, pels feus de Montcada, Montbuy y Montornés. — (*Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. IV, pl. 41.)

3) Per més detalls d'aquesta familia vegi-s les *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. VIII, pl. 334.

4) Cartoral de Roda, foli 64 (Arxiu de la Catedral de Lleyda).

5) Registre 17, foli 45 (r) (Arxiu de la Corona d'Aragó).

En lo territori conegut per Catalunya vella, çò es, lo qui va dels Pireneus al riu Gayà, y limitat al Oest per la Sagarra y l'Urgell, arreu han subsistit, durant tota la Edat Mitjana, temples, capelles y altars alçats en honor a Sant Martí, molts dels quals encara se'ns presenten com a fites de la extensió presa en nostra terra d'una de les advocacions més generalisades en la Europa Occidental.

Anys enrera, a Catalunya, podien endevinar-se les capelles dedicades a Sant Martí, sense necessitat de preguntar-ho. Sols calia esguardar les batents de la porta, y si hi aparexien clavades ferradures era mostra segura de venerar-s'hi'l sant patró de la cavalleria a França.

No havem trobat escrit d'ahont davallava aytal costum, la que, no fos més que pel seu sagell tradicional, valdria la pena de seguir-se conservant. Hi ha tanta poesia en aquests detalls de vida íntima! Resulta tant monòtona la uniformitat!

Sant Martí, bisbe de Turs, qual festa celebrem lo 11 de Novembre, nasqué a la antiga Sabaria, en la Pannonia, que es Sarvar o Steim-am-Anger en lo reyalme d'Hungria, per l'any 316, morint vers lo 397.

Son pare fou militar y pagà. Martí l'acompanyà a Pavía, hont, convertint-se al cristianisme quan sols tenia deu anys, l'inscrigueren entre'ls catecúmens. Als setze anys lo feu entrar en la milícia un decret imperial que ho exigí a tots los fills de vells militars.

Llavors se dedicava a una vida piadosa, recitant-se'n tres fets assenyalats.

Martí tenia un criat, esmerant-se per tractar-lo millor que si li fos germà: al menjar lo volia servir preferentment, tractava de rentar-li la roba, de descalsar-lo, en una paraula, son desitg era que's cambiessin los papers.

Un hivern molt fret, en que residia a Amiens, trobà en lo camí a un pobre quasi nu. No li podé fer almoyna de diners perquè no'n tenia, y, levant-se lo mantell, lo partí en dugues parts y n'hi donà la meytat. Aquella nit Jesucrist se li aparegué en somnis voltat d'àngels y portant la meytat de la sua capa, lo qual li dirigí estes paraules:

—Martí, que no es més que catecúmen, m'ha donat aquesta roba.

Als divuyt anys rebé'l baptisme, y fins als vint prosseguí en la milícia per consideració a son tribú, qui li prometé renunciar

junts al món passat dit termini. Com tractés de dexar les armes la vigília d'una batalla contra los tudeschs, y li atribuïssen tal determinació a covardia, s'oferí situar-se en la primera fila sense altra arma que la senyal de la creu. A l'endemà los enemichs demanaven la pau.

Lliure del servey, Martí passà llarga temporada ab Sant Hilari, bisbe de Poitiers, qui'l volgué consagrar de diaca. Anà a la Pannonia, a sa casa payral, y hi convertí al catolicisme a sa mare y altres persones. Los arrians, que dominaven aquella provincia, lo feren sofrir molt, passant novament, ab Sant Hilari, a la alta Italia. Allí les persecucions d'Auxenci, bisbe arrià de Milà, l'obligaren a retraure-s a la petita illa Gallinaria, hont féu vida contemplativa, nodrint-se d'arrels y herbes.

Vers l'any 360 se juntà altra vegada ab Hilari a Poitiers, fundant a Lieugé (*Lugugé* o *Locociacum*) lo primer monestir establert en les Galies. D'allí passà a Turs, hont l'elegiren bisbe, en l'any 371. A despit del nomenament, persistí en sa vida solitaria y monacal, residint en una celda de la montanya vehina, hont prompte l'acompanyaren fins a 80 joves dels més distingits de Turs. Dedicat de ple a la profitosa labor catequista, convertí a molts pagans, atribuint-se-li miracles y fets benemèrits.

Son dexeble Sulpici Sever, Gregori de Turs, Paulí y Fortunat, al morir Sant Martí, consignaren en escrits y propalaren la sua vida, fent-la conèixer de tot lo món occidental.

No hi ha unitat en la iconografia de Sant Martí. Mentres que en uns llochs lo veyem ab hàbits episcopals, en altres se'l representa a cavall, vestit de guerrer y en actitud de partir la capa ab lo pobre.

Se creu que la recitada costum de les ferradures posades en ses capelles, pot indicar que allí's venera al Sant Martí cavaller y bisbe, no a altres dos sants que hi ha del propi nom. Aludim a un altre bisbe de Braga, mort en 580, y commemorat lo 30 de Març, y a un papa, mort en 655, honorificat per nosaltres lo 12 de Novembre y per los grechs lo 14 d'Abril.

No hi ha detalls de la veneració que los cavallers catalans pogueren tributar-li abans que a Sant Jordi. Pro, en contra, de sa antiquíssima popularitat n'han restat tants recorts, que constitueix la característica del mes de Novembre, al mitg del qual ve situada sa commemoració.

Si per Totsants, pluges y humitats porten alguns frets prematurs, tothom vos parlarà esperançant de la vinguda del *estiu* de

Sant Martí, ço es, que passats breus dies no pot mancar la bonança, encara que siga de poca durada, ja que lo mal temps del hivern s'acosta depressa en molts llochs. Per ço a Arbucies, hont l'húmitat es motiu de continuades pertorbacions en esta temporada, vos diuen: «L'estiuet de Sant Martí dura tres jorns y un dematí». A Italia tenen un vulgar consemblant: «L'estate di San Martino dura tre giorni e un pocolino».

Aquesta bonança, que s'ha volgut fer peculiar de la sua diada, no sabem per què nostre poble la transporta a les reflexions solars de les boyres, després de que ha passat la pluja. Al aplech inèdit d'aforismes d'En Sebastià Farnés devem les següents, que són variants del mateix tema: «Si l'arch de Sant Martí surt al matí, la pluja es aquí; si l'arch de Sant Martí surt al vespre, la pluja està llesta». «Quan l'arch de Sant Martí surt al matí, para'l baci; quan l'arch de Sant Martí surt al vespre, para la testa.» «Arch de Sant Martí al mitjdia, pluja tot lo dia.» «L'arch de Sant Martí, si surt al matí, la pluja ja es aquí; si surt al cap-vespre, para-li la testa; si surt a la tarda, la pluja es acabada.»

Lo qual, en altres termes, se diu també: «Arch de Sant Martí al matí, pluja aquí; arch de Sant Martí a la tarda, pluja passada»¹.

Al revés del anterior proverbi català diuhen los mallorquins de Sòller: «L'arch de Sant Martí, si surt al matí, fes ton camí; si surt al capvespre, treu lo cap a la finestra».

Si no podem establir la antiguitat d'aquests proverbis, subsistents, ab idèntiques paraules, a Mallorca y a Italia, sí que assegurarem nostra remota designació del *arch de Sant Martí*, per trobar-la transcrita en la *Crònica* del rey Jaume I lo *Conqueridor*, obra del sigle XIII o XIV. Al referir-se lo fracàs de l'expedició ultramarina del 1269, diu lo llibre que s'alça «horre temps de Levant e feu un arch blau e vermeyl d'aquests quen dien de Sent Martí».

Les operacions agrícoles y lo cambi en la naturalesa que ocorren en Novembre, s'han vinculat en lo propi Sant, com podem veure: «Per Sant Martí, tapa ton vi». «Per Sant Martí, botes a recomplir.» «Per Sant Martí, la pinya cau del pi.» «Per Sant Martí, la neu al pi: si no hi es al vespre, al dematí.» «Per Sant Martí, la neu al pi: per Sant Romà, la neu al pla.»

A la Vall d'Aran diuen: «Ta Sant Martin, era nyeu pet camin; et ta Sant Andreu, assí que só s'ha dit era nyeu».

1) Los italians participen de les matexes influències quan diuen: «Arco da mattina, empie le mulina; arco da sera, tempo rasserena».

No havem de dexar de banda, per més que no tinga such ni bruch, certa dicció aplicada al sant bisbe y cavaller, digna d'apropiàrsela lo castellà Pere Grullo: «Lo cavall de Sant Martí va viure fins que va morir».

Bé es prou extrany que siga aquest lo sol recort que la aforística catalana dedica al cavaller, a qui may la veu popular oblidà del tot en l'Edat Mitjana, fins al punt d'atribuir a ell una de les més famoses armes de virtuts de nostres reys.

No puch dexar d'ocupar-men y, per tant, tractar novament de la cavalleria catalana, al temps de son major esclat.

A Catalunya, com per tot arreu, era general la preocupació en les armes de virtut. Llavors se parla, entre nosaltres, com objecte estimadíssim, d'una espasa que's suposava esser la matexa arma ab que lo sant partí sa capa. Vejeu, donchs, si la tal espasa havia d'estar dotada de propietats maravelloses, sens curar de si fou tremlada en la verinosa sanch de drach, o forjada en conformitat als concells de la magia o al moviment dels estels, segons corresponia a les inapreciables armes de constelació.

La primera memoria que la documentació dóna de la espasa de Sant Martí es del 1370, quan la legà en son testament lo rey d'Aragó Pere *lo Cerimoniós*.

Beuter pretén que nostre comte Ramon Berenguer *lo Gran* la dugués de la Germania, al retornar de sa cavalleresca empresa. Altres diuen que Berenguer, bisbe de Turs, la regalà a Sant Olaguer. Opinions, totes elles, tant aventurades, com la sua autenticitat.

Lo testament de nostre rey Pere III exceptuà del encant que devien fer-se d'alguns dels seus béns mobles, cinch famoses espases, conegudes ab los noms de *Sant Martí*, Vilardell, Tison, Triveta y Clareta.

Al expirar lo darrer descendent de nostra gloriosa casa Comtal de Barcelona, lo rey Martí *l'Humà*, fou fet altre encant d'inapreciables objectes de familia. Diu un personatge qui visqué en lo sigle XV, l'arxiver Carbonell, que la reyna viuda, Marguerida de Prades, se guardà la espasa de Sant Martí; pro que, després de morta, «dita espasa fou venuda en encant publich e la qual fou coneguda per un criat dels dits rey En Martí e reyna Margarita apellat Bernat Savila». Lo bon servidor, al regonèxer-la, no duptà en comprar-la, per fer-ne piadosa donació a la confraria dels cotoners de Barcelona.

En tanta honor y estima se tingué l'acte d'en Çavila, que los

comentaris arribaren a orelles de la reyna Maria de Castella, muller y llochtinent de nostre monarca Anfós de Nàpols. Ella mostrà tant d'interès en guardar en son poder la tradicional arma, que ni'l gremi dels Cotoners, ni l'antich servidor reyal, se pogueren substraure a son desitj de fer-n'hi entrega.

Pro morta Donya Maria, la confraria dels Cotoners la recobrà, alçant acta pública, hont s'hi fa minuciosa descripció de la espasa. Aquesta escriptura havem vist al Arxiu de Protocols dels notaris de Barcelona, hont se custodià. Lo dilluns 25 de Setembre de 1458, Bernat Çavila, que encara era viu, refermà al gremi dels Cotoners la sua primera donació de la espasa de Sant Martí.

Té aquesta arma catalana un parió a Italia ab altra famosa espasa, que se suposava haver sigut de Sant Mauriç, màrtir, que militava en la llegió Tebea, la qual, més sortosa que la nostra, ha passat de l'armeria dels Duchs de Saboya al museu de Turin¹.

Y havem calificat de més sortosa a la arma italiana, per quant nostre sigle XIX, que de tantes coses s'ha burlat y tantes voluntats ha menyspreuat, no dubtà en posar ses impúdiques mans en lo sagrat dipòsit que'l patriota escuder Çavila havia fet a la barcelonina institució gremial.

La espasa de Sant Martí es novament posada al encant per los successors d'aquella vella confraria dels Cotoners, passant a ocupar lloch d'honor en una interessantíssima armeria particular, que un jorn fou joya estimable de Barcelona. D'haver-la contemplada en dita armeria n'ha dextat una interessant descripció l'escriptor militar Ba-

ESPASA DELS REYS
D'ARAGÓ DITA DE
SANT MARTÍ.

VEYNA DE L'ESPASA
DE SANT MARTÍ

1) Ab lo títol de *Espases meravelloses catalanes en lo regnat de Jaume lo Conqueridor*, ha publicat, l'autor, aquests y altres documents en la *Revue Hispanique*, de París, volum del any 1906.

rado, resultant completament pariona ab la que'ns llegà lo minuciós notari del sigle XV. En lo que Barado no està prou en fermes en judicar-la dels sigles X o XI, quan la sua més llunyana procedencia serà'l sigle XIII.

Nostra matexa època no havia pogut substraures de la preocupació popular que rodejà en tot temps a la espasa de Sant Martí. Al senyor Careta y Vidal devem una curiosa observació de quan estava en la armeria de la Plaça de Catalunya. Refereix que cert comerciant d'antiguitats, que la havia tinguda en ses mans, encara duptant de la sua autenticitat, li digué molt convençut:

— Ab tot, si no's va ab compte en tocar-la, fàcilment un s'hi talla: no sé en què consisteix.

Quan, en l'any 1899, la predita armeria passà'ls Pireneus, per anar a parar a les sales del fabricant de paper de fumar *Job*. En Jordi Pouillac, de Tolosa, la espasa de Sant Martí també'ns deixà, segurament per no tornar més... Quin simbolisme transpira la paulatina fugida d'aquestes migrades reliquies de nostres monarques! Prou sembla que volen allunyar-se de tantes miseries y vergonyes! Serà un deute de la resurrecció de la nacionalitat catalana reintegrar-les a la patria. Déu benehesca al nou Çavila que un jorn nos retorni penyora tant estimada dels reys d'Aragó! Mal hagin los qui de tal manera les menyspreuaren!

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

L'HIVERN A MONTANYA

ELS alpinistes estan de joya. Chamonix prepara en llur honor grans festes, que tindran lloc del 3 al 20 de Janer. El concurs internacional de skis organitzat pel Club Alpi'ls donarà ocasió d'agrupar-se, de cridar l'atenció del públic sobre la seva bravesa, la seva agilitat, imperfectament avalorada per la mateixa naturalesa del terror ont s'exerciten sense testimonis.

«Gran cosa! — podreu dir. — Què se'ns endóna a nosaltres, que no tenim ni temps ni medis de cultivar aquests esports costosos, difícils, reservats als rics vagamons? Sigueu pràctics: parleu-nos de lo que interressi la vida regular.» Doncs bé: jo us demostraré, per ma personal experiència, que aquesta manifestació, merament

esportiva avuy, està cridada en un avenir proper a modificar profundament l'existència de nostres poblacions montanyenques, entregant-los un senzill y econòmic enginy que'ls permetrà, sinó lluitar ab el fred, lluitar ab el no menys crudel isolament de l'hivern. El ski, introduït de poc a França pels homes d'esport, es, abans que tot, un medi de locomoció conegut a Suecia, Noruega y Finlàndia desde temps immemorial, y es tant familiar entre'l jovent d'aquells països com els xanclos entre nosaltres. Ell pertany a la mitologia, a la llegenda. Poemes escandinaus de l'any 980 senyalen l'existència d'una deesa del ski anomenada Skade, y del déu ski, Ull, el qual, ab son germà Svipdag, lliurà a Freya, retinguda presonera pels gegants en les montanyes de Jotunheimen. El ski es, doncs, fins a cert punt, una institució nacional, y si'l seu ús s'ha perpetuat fins a nostres dies es senzillament perquè s'adapta a les exigències dels països freds.

Es sabut que l'amontonament de les neus tanca les comunicacions en l'alta montanya, durant l'hivern. Bloquejats en ses propries cases, sos habitants queden reduïts a viure de llurs sols recursos, sense arriscar-se a baixar a la plana, a no esser a costa de greus perills. La vida queda en suspens durant alguns mesos y els negocis ne sofreixen naturalment tristes conseqüències. Ara, mercès al ski, un no s'enfonza en la fina pols enlluernadora y glaçada, preparada a marxar avall, formant allaus a' pas del vianant.

Avuy pot lliscar-se suaument per la superfície sense apenes remoure-la. Pòt avançar-se ràpidament, sense fatiga, sense perill, al pas d'un peató qualsevol. Y si considerem els Alps, els Pireneus, l'Auvergne, els Vosges, el Jura, se compendrà que estic en lo pràctic al recomanar aquest meravellós enginy, indispensable per la mera existència.

Evidentment la transformació no's farà pas en un dia. El ski, abans de conquerir les masses, trobarà les mateixes resistències que'ls ferro-carrils, la bicicleta, l'automòbil. Faltarà vèncer molts prejudicis, lluitar contra la fidelitat a tradicions que, si són belles baix un aspecte moral, són també perjudicials davant del Progrés. A primera vista'l ski desconcerta. Aquelles llargues y primes planxes de fusta, retombades en ses puntes y ab les corretges al mitg pera lligar-hi'ls peus, semblen un aparell trencadís y engorros del qual no pot fiar-se perquè no sab aprofitar-se la seva aplicació.

L'any darrer vaig tenir ocasió d'estudiar sobre'l lloc la causa de la terrible allau que en el mes de Febrer va destruir part de

Barèges en els Alts Pireneus. Barèges, cèlebre per ses aigües sulforoses, es un petit poblet situat a 1.350 m. d'alt., en una estreta vall dominada per altres montanyes, sense bosc de cap mena. Imagi-neu-vos, al peu d'un torrent devastador, un llarg carrer ab cases baixes quals sostres resorgeixen apenes de la blanca mortalla. Fins a Luz, agradosament situada en la vall del Gave de Pau, les comunicacions són relativament fàcils. Però, com conseguir-ho a Barèges, ont un centenar de desgraciats queden bloquejats en ses miserables barraques? El camí carreter, tant bo a l'estiu pera'ls turistes que escalen el Pic du Midi, estava trencat en molts punts y desapareixia baix la neu tova, en la qual un hom s'enfonzava fins a la cintura. Sols els montanyencs experimentats podien arriscar-se en aquesta terrible aventura.

Es allavors que's veu l'utilitat dels skis, dels bells skis noruecs, provats ja al Canigó y al Carlit, en els Pireneus Orientals, y que han de transformar una necessitat perillosa en el més fàcil y agradós dels passeigs.

La meua aparició en els carrers de Luz va despertar viva curiositat. No's troben pas sovint persones caminant sobre soles de dos metres y mitg. Hi havia allí un vell guia cèlebre en tots els Pireneus, Paget, anomenat Chapelle, caçador d'òssos y que'm coneix bé per haver-me acompanyat sovint per la montanya. En Chapelle se burlava de mi.

— Com! Vós preteneu caminar sobre aquests skis, vós, un professional! Jo prefereixo les meves cames: elles m'han portat per tot, al Mont Perdut, a la Munia, al Marboré; elles m'hi portaran encara, si a Déu plau!

Nosaltres havíem arribat davant d'un extens camp enlluernador de blanquesa.

— Vós veureu, Chapelle, — vaig dir-li.

Vaig agafar els meus llargs patins y vaig deixar-me anar lleugerament sobre la pista, marcant dos petits solcs paralels. Al meu voltant el petit agrupament de curiosos estava enfonsat en la nevosa pols. Allò fou un triomf: tothom volia provar aquell meravellós instrument. Els bons gendarmes no cregueren pas comprometre'l prestigi del llur uniforme provant un exercici ja usat per la joventut del país, malgrat llur calçat, massa gran pera les fines corretges de cuir. Excitat per les instigacions, en Chapelle volgué provar-ho també. Ell avançà, una mica incert de primer, redreçat sobre ses cames tremolantes. Després anà afermant-se de poc en poc, accentuant el seu pas. Els aplaudiments saludaren aquell bon

home, que reia sota sa boina girada de gairell. Va enardir-se tant y tant, que, al fer una atrevida revoltada, va caure tant llarg com era. Va necessitar-se l'ajuda d'alguns espectadors pera posar sobre sos peus a l'excelent guia, enredat o subjectat per aquells lligams.

La prova va esser convincent. Al cap d'uns dies tota la població sana de Luz manejava com jo mateix l'enginy feya poc despreciat, y del qual, per desgracia, sols ne tenia un parell. Al menys serví de model o exemple pera l'avenir.

Si ha sigut suficient una setmana pera que una persona, sense gran influencia, convertís a la pràctica dels skis una població quals recursos són, durant l'estiu, la clientela estrangera, ¿quins no seran els efectes del concurs internacional de Chamonix, que reunirà al bell mitg del «país blanc» als millors campions del món?

L'exemple directe es la més profitosa de les lliçons. Els Pireneus se preparen a entrar en aquesta via. La secció del Canigó del C. A. F. organisa freqüents sortides pels volts de Perpinyà. Una trentena de *skieurs* se practiquen a Luchon baix la direcció del doctor Germès, vell alpinista que féu a Briançó les seves primeres armes. A Bayona la secció vasca posseeix un material complet. Pau, que es el Conservatori del pireneisme, confecciona un programa concebut ab l'enginyosa competència que caracterisa la patria d'Enric IV, que fou, abans que rey de Navarra y de França, el més intrèpit caçador d'ossos de sa època.

Y, mercès als esforços combinats de tots els alpinistes, els skis, sense deixar de ser un joc pera'ls rics, serà pels montanyencs francesos lo que ja es pels d'Escandinavia: un medi de lluita contra'l trist isolament, un medi de millor coneixe-s y estimar-se.

HENRY SPONT

(Traduit de *Le Petit Journal*.)

REVISTA DE REVISTES

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Deseembre de 1907.

A més de ses interessants seccions: *Artículos de vulgarización histórico-financiera* y *Pleitos de Artistas*, escrites per Cristóbal Espejo y José Martí y Monsó respectivament, publica en aquest número'ls següents treballs: *Estado interior del convento de Santa Clara de Tordesillas en el siglo XVII*, per Julián Paz; *Una comida de Pascua en 1590*, per C. Espejo;

Las antiguas ferias de Medina del Campo, per C. Espejo y J. Paz; y *El Campo de la Verdad en Zamora*, per Salvador García de Pruneda. Conté, además, un gravat y una doble làmina en tiratge apart.

Boletín de la Sociedad Española de Excursiones, Diciembre de 1907.

Publica'ls següents treballs: *La Virgen de Gracia*, per Elías Tormo; *Miniaturas notables del Museo Arqueológico Nacional*, per N. Sentenach; *Sillas de Coro españolas*, per Pelai Quintero; *Portadas artísticas de monumentos españoles*, per E. Serrano Fatigati; més la seva Secció Oficial y l'Index del volum XV, que acaba ab dit número, que va igualment acompanyat de profusió de gravats y sis làmines soltes d'excelent tiratge. Aquesta Revista o Butlletí anuncia pera 1908 importants reformes. D'aquí en avant sortirà trimestralment en números de 64 a 80 pàgines de text y 15 fototopies de tiratge apart fetes per la casa Hauser y Menet.

Boletín de la Real Academia de la Historia, Diciembre de 1907.

Publica en el darrer quadern de son volum 41 els següents treballs: *Breve noticia del estado natural, civil, militar y político que hoy tienen las islas de Iviça y Formentera, con sus adyacentes en 1786*, escrit pel Reverendíssim Manuel Abad y La Sierra, bisbe que fou d'Iviça; *Don Carlos González de Posada. Datos biográficos y bibliográficos*, y *Tres lápidas romanas de Puzol*, per Fidel Fita; *Noticia de españoles aficionados á monedas antiguas*, per Carlos González de Posada; *Noticia litológica de las islas Columbretas*, per A. Vicent, S. J.; y *Dos templos antiguos de la provincia de Palencia en Quintanaluengos y Revilla de Santullán*, per Matías Vielva, acompanyant-lo dos gravats.

Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón, Noviembre-Diciembre de 1907.

Publica en aquest número'ls següents interessants treballs: *Fabara*, per Santiago Vidiella; *Repoblación de Gea de Albarracín*, per F. Aznar Navarro; *Villazgos de Castelserás, Torrevellilla y La Codoñera*, per J. Ejerique Ruiz; y *Pleitos entre Valderrobles y su aldea Torre de Compte*, per J. Navarro; además de sa secció de *Variedades*, en la qual hi ha un curiós treball sobre l'escriptura ògmica o hemisfèrica.

Memorias y Revista de la Sociedad Científica «Antonio Alzate».

Hem rebut els números 7, 8, 9, 10, 11 y 12 del volum XXIV d'aquesta important publicació mexicana, que corresponen als mesos de Janer a Juny de l'any que acabem. En aquests números se publiquen, entre altres estudis d'Arqueologia, Química, Astronomia, Meteorologia, Higiene, Etnologia, etcetera, els següents treballs: *Estudi comparatiu de diferents mètodes pera la determinació de la latitut*, y *Folk-lore mexicà*, treball molt acabat y interessant pera'ls aficionats a estudis folk-lòrics.

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, núm. 16,
 Novembre de 1907.

Aquesta important revista comarcal publica, entre altres, un treball sobre *La casa gran de Sallent*, per nostre company J. Coll y Vilaclara; una ressenya de l'*Excursió al Serrat dels Morts*; la continuació de la *Paremiologia comarcana*, y les seccions d'Arxiu y Gacetilles curioses, ab datos y notes altament interessants.

Bulletin Pyrénéen, Novembre-Desembre de 1907.

El portant-veu de la Federació de Societats Pireneïstes publica en el seu número darrer de l'any, y entre altres, els següents interessants treballs: *Punta Suelsa y Punta Fulsa*, ressenya d'una petita ascensió feta per son autor G. Ledormeur an aquests dos pics vehins de la carena pirenenca; *La Llena de la Garganta*, per Alfred Cadier; *La Pena de Haya*, per F. Faurens; *Nota sobre l'escala fotogràfica y estereoscòpica del cel y mida pera'ls ànguls de la distancia y altitut de les montanyes*, pel Viscomte F. de Salignac-Fenelon; y *Tota la cadena en trenta dies*, acabament, per J. Bepmale, descrivint els itineraris desde Venasc a Bielsa, Fabian, Gèdre, Gavarnie, Panticosa, Sallent, Peillon, Etcho, Anso, Roncal, Licq Atheray, Ochagaria, Burguete, Elizondo y Saint-Jean-de-Luz, enumerant totes les distancies y observacions més remarcables.

Bulletin trimestriel de la Section du Canigou, Octubre, Novembre,
 Desembre de 1907.

Aquesta interessant revista del Club Alpí Francès publica, entre altres, els següents treballs: *Les gorges de Sant Aniol y la Mare de Déu del Mont*, ressenya de bonica excursió per nostres terres de l'Alta Garrotxa y Valls del Llerca, feta per P. Auriol; un estudi sobre la *Tectònica de l'alta Garrotxa*, per O. Mengel; ressenya d'altra excursió *De la Tel al Tec pel Pic Rojat*, per A. Barenne; altra sobre *El Simpton*, per H. Cuenot, y alguns més, junt ab la *Crònica de la Secció*, que acaba de completar aquest número, essent de remarcar en ella'ls itineraris y horari de les diferents excursions realitzades.

Revista del Touring Club Italiano, Desembre de 1907.

Publica'ls treballs: *D'un castell a l'altre*; *Els més bells punts de vista d'Italia*; *Els llacs d'Italia*; y altres diversos, a més de gran nombre de notícies sobre esport y alpinisme y de l'Index del darrer volum.

La Montagne, Desembre de 1907.

Aquesta revista mensual del Club Alpí Francès publica en son darrer número de son volum III els següents treballs: *Records de montanya en l'Antàrtic*, per J. B. Charcot; *Una primera víctima: L'Eiger*, per P. Puiseux; *Punta Percée de Mont Fleuri*, per G. Buisson; *Bramousse y coll Fromage*,

per Henri Ferrand; y *L'agrupament de Polset*, per R. Godefroy. Acompanyen an aquestes ressenyes sis boniques làmines; y completen el número les acostumades *Crònica Alpina*, *Bibliografia* y *Crònica del C. A. F.*, junt ab la Taula y Index alfabètic de tot el volum.

Entre les altres publicacions rebudes, de les quals no'ns en ocupem ab més detenció per falta d'espai, hem de citar la *Revista Aragonesa*, ab importants treballs literaris y científics; el *Boletín de la Real Sociedad Geográfica*, ab sa *Revista de Geografía Colonial y Mercantil*; el de la *Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*; *Fotografía Práctica*, *Hojas Selectas*, *Cataluña*, y moltes altres. — E. V. R.

SECCIÓ OFICIAL

SOCIS ENTRATS DURANT EL DARRER TRIMESTRE DE 1907

SOCIS RESIDENTS

D. Joan Duran y Barbé. — D. Francisco de P. Jorba y Cortils. — Don Elies Salvador. — D. Francisco Valentín y Galian. — D. Joaquim Peix. — D. Ramon Castellà. — D. Pere Badia Vallvé. — D. Joan Bordas Salellas. — D. Joseph Domenech Massana. — D. Marian Vilanova y Amat. — D. Joan Millet y Maristany. — D. Antoni Novellas y Roig. — D. Pau Planas y Prats. — D. Joan Bartra y Borràs. — D. Lluís Madrenys y Boada. — D. Francisco Gispert y París. — D. Ernest Castells y Fàbrega. — D. Joaquim Graells Farina. — D. Joan Martí Artigas. — D. Ramon d'Alòs y de Dou. — D. Eugeni Ferrer y Dalmau. — D. Joan Sitjes. — D. Jaume Sintes Reyes. — D. Secundí de Zuazo y Ugalde. — D. Joan Rosich y Rubiera. — D. Fermin Alonso. — D. Feliu Duran y Cañameras. — D. Joseph Rosich y Rubiera. — D. Lluís Manegat y Gimenez. — D. Albert Arnaiz Abajo. — D. Antoni Pamias y Romeu. — D. Francisco Nebot. — D. Gaspar Sala Rosés. — D. Lluís Solé y Vidal. — D. Ignasi Sala y Ardiz. — D. Rafel Tintorer. — D. Enric Llopis y Castells. — D. Martí Armangué y Feliu. — D. Joseph M.ª Armangué y Feliu. — D. Joan Andreu. — D. Marian Bargués y Costa. — D.ª Clara Argemí y Dalmau. — D. Emili Plosa y Duran. — D. Joseph Goday y Casals. — Don Salvador Vallès y Solà. — D. Joaquim Vilaseca. — D. Joseph Umbert. — Don Francisco X. Flaquer y Vila. — D. Enric Ferreri y Montero. — D. Eduard Ferreri y Montero. — D. Antoni Lladen. — D. Joseph Pujades. — D. Enric Madrenys. — D. Joseph Firmat y Serramalera. — D. Narcís Burell de Magro. — D. Ferran Tarragó Nogué. — D. Joseph Comas y Torres.

SOCIS DELEGATS

D. Joan M. Sanchez, a Madrid. — D. Joseph Quatre Casas, a Campor-

don.—D. Francisco Julià y Serrahima, a Sant Feliu de Guíxols.—D. Joseph Cirera Soler, a Cardona.—Mossèn Lluís Codina, a Cervelló.—D. Francisco Bordanova, a Ribas.—D. Joan Monràs, a Osca.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA

De D. Aureli Capmany: dos exemplars de cada una de les cançons populars catalanes que publica'l propri donador: *L'hereu Riera*, *La Passió de Sant Pere*, *Mambrú*, *La Calandria*, *Coses del Jovent* y *La ploma de Perdiu*.

De D. Gabriel Castells y Raich: un manuscrit referent a *Folk-lorisme igualadí*.

De la «Sociedad Barceionesa de Amigos de la Instrucción»: un exemplar de les *Actas de las Sesiones Públicas Inaugurales de 1906 y 1907* celebrades per la mateixa associació.

De la «Biblioteca d'Autors Vigatans»: un exemplar de *Notes de Viatge*, de D. Lluís B. Nadal.

De la «Gazeta Vigatana»: un exemplar de *La Obra d'en Balmes en la Historia y en la Filosofia de la Historia*, pel Dr. D. Enric Pla y Deniel, pbre.

De D. Alfred Gaza y Rosselló: un exemplar de *Dues notes y de Circunvalant lo Canigó*, escrits pel propri donador.

De D. Felip Bertran de Amat: un exemplar de l'*Acta de la Sesión Pública celebrada el día 17 de Marzo de 1907 por la Academia Provincial de Bellas Artes de Barcelona*.

De D. Guillem Graell: dos exemplars de *La acció popular*, discurs del propri donador.

De D. Albert Martín: tres quaderns primers de la *Geografia general de Catalunya*, que edita dit senyor.

De l'«Ateneu Barcelonés»: un exemplar de les *Sessions Publiques inaugurals dels anys 1904, 1905 y 1906*, y un exemplar també de la del any 1907.

De D. A. J. Maehentosb: un exemplar de *Montaine ringclubs*.

De Mossèn Joseph Minores: dos exemplars de *Goigs*.

Del «Centre Autonomista de Dependents del Comerç y de la Industria»: un follet y un quadern.

De D. Manuel Andreu: un exemplar de *Cours élémentaire de Géologie stratigraphique*, de Velain.

De Mossèn Norbert Font y Sagué: un exemplar del folletet *Botànichs catalans anteriors a Linneu*.

De D. Marian Faura y Sans: un folletet sobre *Carles de Gimbernat, naturalista català*.

De D. Artur Mora: un àlbum referent a la *Suisse et ses montagnes*, y una *Carte géographique* referent als *Chemins de Fer*.—*Rochers de Nayé*.

DONATIUS PERA' L MUSEU Y COLECCIONS

De D. Joseph M.ª Rovira: quatre monedes de coure que corresponen al segle XVIII y són catalanes.

De D. Alfons Par: un clixé pera la llanterna.

CRONICA DEL CENTRE

DESEMBRE DE 1907

EXCURSIONS

EXCURSIÓ A TEYÀ, ERMITES DE SANT MATEU, SANT SALVADOR Y SANT BARTOMEU, LA ROCA Y GRANOLLERS. — Se sortí de Barcelona el matí del dia 8, agafant el tren fins a Masnou, y seguint a peu cap a Teyà, on, mercès a l'amabilitat dels senyors rector y vicari, pogueren visitar detingudament l'iglesia parroquial, edificada sobre l'antiga, que datava del segle XII, segons documents obrants en l'arxiu de la mateixa parroquial. Visitaren també dos vells casals de la casa del Duc d'Almenara, y la creu de terme que hi ha a l'entrada del poble, y prengueren varies notes populars sobre l'origen dels noms de Masnou y Teyà.

Remontant la serra, pujaren vers Sant Mateu, visitant la capella; y davallaren vers l'ermita de Sant Salvador, d'origen antiquíssim, segons la tradició. Després de visitat el Dolmen de Can Bouquet o Roca d'en Toni, y de dinar a Can Narcís, seguiren nostres companys cap a La Roca passant per la carena, tot ovirant el turó del castell de Sant Miquel de Vallromanas, que havia pertengut a Berenguer d'Entenza. Visitaren també les runes del castell y ermita de Sant Bartomeu, y ja fosquejava quan arribaren a La Roca, desde on se dirigiren a Granollers pera agafar novament el tren que havia de retornar-los a Barcelona.

EXCURSIÓ A GARRAF Y SITGES. — Fou organisaada per la Secció d'Arquitectura y va realisar-se'l dia 15, sortint el matí en el tren, visitant la masia de Garraf, propietat de nostre consoci D. Eusebi Güell y Bacigalupi; recorregueren les pintoresques costes de Garraf y arribaren a Sitges al mitgdia. A la tarda visitaren la vila y el Cau Ferrat, del senyor Rusiñol, retornant el vespre a nostra capital.

VISITES

Igualment organisaades per la Secció d'Arquitectura, durant aquest mes s'han realisat dugues noves visites: una'l dia 7 als tallers de vidrieria dels Srs. Rigalt, Granell y C.^a, y altre'l dia 20 a la fàbrica y tallers de construccions de ferro de D. Joan Torras.

CONFERENCIES

RESSENYES D'EXCURSIONS. — Els dies 6 y 13 nostre consoci en Joan Banús y Moreu va donar dugues conferencies referents a *Una excursió a Caldes de Bohí y ascensió al Comolo Forno*, descrivint tot l'itinerari de desde Tremp cap a Pont de Suert, Caldes y Vall d'Aran, y donant compte de la penosa ascensió al cim de Comolo Forno. Acompanyaren aquestes conferencies projeccions lluminoses de clixés fotogràfics de D. Artur Mora.

El dia 20 D. Geroni Castelló va llegir la seva ressenya d'*Una excursió a Jaffa, Jerusalem, Jericó, Jordà y Mar Mort*, il·lustrant-la també ab nombroses projeccions fotogràfiques.

El dia 27 nostre company en Joan Danés y Venedas va ressenyar l'excursió realitzada ab diferents consocis *De Ripoll a Cardona*, projectant-se clixés dels senyors Torras, Roig, Botey y algun altre.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

Dia 7. — XIV conferencia del Curs de Folk-lore donat per D. Rossend Serra y Pagès, baix el següent programa:

Demo-literatura (novel·listica popular). — Genres que comprèn. — Classificació d'en Teòfil Braga. — Concordancies.

Fonts: I. Orals: Rutes de caravanes y dels Oxus, els alarbs mitjancers, la conquesta grega, el budhisme, invasió dels barbres, creuades y comerç ab Llevant, camí de les Indies. — II. Escrites: Orientals, greco-romanes, mitg-evals, septentrionals, modernes.

Dia 14. — El soci D. Fidenci Kirchner y Catalan donà una conferencia sobre les *Festes de Nadal y de Cap d'any a Alemanya y països del Nord*, fixant-se principalment en la festa de l'Arbre, qual origen y historia explicà detalladament, lo mateix que altres costums y tradicions. En la mateixa sessió la senyoreta Joaquina Freixa cantà unes hermoses cançons alemanyes de Nadal, acompanyada al piano pel professor del Conservatori don Modest Serra y González.

Dia 21. — XV conferencia del Curs de Folk-lore, per D. Rossend Serra y Pagès: *Origen y propagació de les especies novel·listiques*.

Origen. — El Mite: creació, desenrotllament y degeneració. — Mitologia moderna o novelesca. — Interpretació mítica. — Exageracions y prejudicis d'escola.

Propagació. — Sistemes mitològics, de transmissió per via de manlleu de poble en poble, antropològic, evemeria y eclèctic-mitològic.

Dia 28. — El soci D. Joan Riera donà una conferencia relativa als *Noèls francesos*, fent remarcar els seus orígens, etimologia, desenrotllament y decadencia. La senyoreta Joaquina Freixa, acompanyada al piano per la professora senyoreta Concepció Compte, va cantar-ne uns quants del segle XV, entre ells el «Je suis le maître de la Grange», el «Tous les bourgeois de Châtre», el «L'appel des Bergers», etc.

En cada una de les sessions anteriors s'han llegit les *Notes folk-lòriques* corresponents a la setmana, escrites per en Ramon N. Comas.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Programa de les conferències donades durant el mes per D. Pelegrí Casades y Gramatxes:

Conversa LXXI (dia 2 de Desembre). — Quarta d'Etrúria. — Arquitectura etrusca. — Materials y procediments constructors. — Murs, portes, voltes y sostres. — Influències fenícies, cartagineses y gregues. — Formes arquitectòniques. — La columna y l'ornamentació.

Conversa LXXII (dia 9). — Quinta d'Etrúria. — Arquitectura funeraria. — Creències relatives a la vida futura. — Rites y costums funeraris. — Tipus de tombes en la regió meridional d'Etrúria. — Dòlmens. — Enterraments «pupestres». — Criptes o cambres. — Sa disposició. — Ornamentació. — Colocació dels cadavres. — Sarcòfags. — Urnes cendroses. — Mobiliari fúnebre. — Disposició exterior de les tombes. — Cipos, esteles y altres signes exteriors dels enterraments. — Orientació de les sepultures.

Conversa LXXIII (dia 16). — Sisena d'Etrúria. — Arquitectura militar. — Treballs d'utilitat pública. — Fortificacions. — Fundació de ciutats. — Ceremonial. — Muralles, torres y portals. — Obres hidràuliques. — Ponts. — Carreteres. — Arquitectura religiosa. — Emplaçament y orientació dels temples. — Ritual. — Disposició y planta.

Conversa LXXIV (dia 23). — Setena d'Etrúria. — Temples etruscs. — Situació. — Alçat. — Proporcions. — Coberta. — Ornamentació. — Arquitectura privada. — Habitacions. — Disposició. — Materials y procediments tècnics. — Policromia. — Influències orientals y gregues en l'art etrusc. — Centres de producció artística en el segle VI abans de J. C.

Conversa LXXV (dia 30). — Vuitena d'Etrúria. — Esculptura religiosa y monumental. — Concepte de la divinitat. — Procedència de les imatges divines. — Tipus imitant les estatués gregues arcaiques y clàssiques. — Idols etruscs. — Caràcter de l'esculptura monumental. — El temple de Júpiter Capitolí a Roma. — Esculptures del frontó. — Materials. — Influències gregues. — Procediments etruscs. — Esculptura funeraria. — Idea de la vida futura. — Exemplars de la necròpoli de Chiusi. — Urnes canopes. — Màscars funeraries. — Esteles funeraries. — Estatués cendroses. — Cipus y sarcòfacs. — Tapes d'urnes y sarcòfacs. — Baixos relleus funeraris. — Esteles funeraries bolonyeses. — Caràcters de l'esculptura etrusca.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.